

บทที่ 4

บริบทชุมชน

การศึกษาวัฒนธรรมการดูแลหญิงตั้งครรภ์ในกลุ่มชาติพันธุ์กะเลิง อำเภอกุดบาก จังหวัดสกลนคร ก่อนที่ผู้วิจัยจะนำเสนอผลการวิจัยโดยละเอียด ผู้วิจัยใคร่นำเสนอเกี่ยวกับบริบทชุมชน เพื่อทำความเข้าใจความเป็นชุมชน “กะเลิง” ในภาพรวม ซึ่งมีหัวข้อต่างๆ เกี่ยวกับ ประวัติศาสตร์ชุมชน สภาพที่ตั้งและประชากร/คุณลักษณะประชากร การคมนาคม การสื่อสารในหมู่บ้าน ลักษณะด้านเศรษฐกิจ ภาวะด้านสาธารณสุข ความสัมพันธ์ระหว่างบ้านโรงเรียนและชุมชน การแต่งงาน ระบบความเชื่อ ประเพณีการเกิด และกลุ่มองค์กรต่างๆ ในหมู่บ้านเพื่อนำไปสู่การทำความเข้าใจวัฒนธรรมการดูแลหญิงตั้งครรภ์ในกลุ่มชาติพันธุ์กะเลิง อำเภอกุดบาก จังหวัดสกลนคร ได้ดียิ่งขึ้น

“กะเลิง” เป็นคำเฉพาะที่เรียกชนกลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ลุ่มแม่น้ำโขง ในจังหวัดสกลนคร นครพนม มุกดาหาร คำว่า “กะเลิง” เซเฟอร์ (Schaffer) สันนิษฐานว่ามาจาก คุณลุน (Kun-lun) หรือ กูรุง (Kurung) ต่อมาคำนี้กลายเป็นกะลุง (Khung) ในภาษาขอม แหล่งที่ชุมชนกะเลิงอาศัยอยู่บริเวณเทือกเขาอกทางทิศตะวันตกของประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว (Schaffer, 1980 อ้างถึงใน สุรัตน์ วรากรัตน์, 2531)

4.1 ประวัติศาสตร์ชุมชน

โดยประวัติศาสตร์ชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์กะเลิง อพยพมาจากทิศตะวันตกของเทือกเขาอกในประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวเมื่อเกิดสงครามปราบพวกริชน ในพ.ศ.2426 และการที่มีคำสั่งให้กรรมการเมืองสกลนคร นำไพร่พลจำนวนหนึ่งไปปักหลักเขตแดนสยามที่เมืองภูวดลสวาง ในพ.ศ.2428 มีผลทำให้ชาวกะเลิงได้ติดตามเข้ามาอยู่ในเมืองสกลนครมากขึ้นมีการกระจายกันเพื่อเลือกทำเลที่เหมาะสมทั้งตามเชิงเขาและตามเทือกเขาภูพาน (สุรัตน์ วรากรัตน์, 2531) นอกจากนี้สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงกล่าวไว้ในพระนิพนธ์ “นิทานโบราณคดี” ว่า “พวกกะเลิง” ถิ่นเดิมอยู่เมืองกะตาก แต่ไม่รู้ว่าเมืองกะตากอยู่ที่ไหน เพราะอพยพมาอยู่ในแดนล้านช้างหลายชั่วคน มีภาษาเฉพาะ มีลักษณะเด่นคือผู้ชายไว้ผมยาวประบ่า บางคนไว้ผมมวย และมักสักเป็นรูปนกที่แก้ม ส่วนผู้หญิงเกล้าผมมวย ไม่นิยมสวมเสื้อทั้งชายและหญิง และสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ยังได้กล่าวไว้ในพระนิพนธ์ “เรื่องเที่ยวต่างๆ” ว่าได้พบปะกับพวกกะเลิงในเขตสกลนครและนครพนมหลายหมู่บ้าน เช่น ขณะที่เดินทาง

จากนครพนมไปสกลนคร เมื่อวันที่ 12 มกราคม 2449 ทรงนิพนธ์ไว้ว่า “... เวลาอำรุง 15 นาที จี่มาจากที่พักเมืองนครพนม เดินทางไปเมืองสกลนครไปตามสายโทรเลขเป็นป่าไม้เต็งรังเป็นพื้น บางแห่งออกทุ่งนาบ้าง ข้างห้วยเล็กๆ บ้าง เป็นหนทางขึ้นเนินโดยมาก... แล้วถึงห้วยบังกอ บ้านกุดรุด (กุดคุ้) ถึงที่พักแรมเวลาเช้า 5 โมงครึ่ง ระยะทาง 383 เส้น รวมระยะทางเดินวันนี้ 655 เส้น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ราษฎรมาคอยต้อนรับ เรียกชาวบ้านกลุ่มนี้ว่าเป็นพวกกะเลิง อยู่มาช้านานหลายชั่วคนแล้วจนไม่รู้ว่าพวกกะเลิงมาจากไหน ชายบางคนไว้ผมมวย บางคนไว้ประบ่า และสักแก้มเป็นลายนก หญิงบางคนไว้ผมมวย แต่โดยมากแต่งตัวตามธรรมดาคนพื้นเมือง...” (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ, 2463 อ้างถึงใน บุญยงค์ เกษเทศ, 2536) กะเลิงนิยมตำหูก (ทอผ้า) ด้วยกี่ (เครื่องมือทอผ้า) มีการเงินฝ้ายและดำข้าว ส่วนใหญ่อาศัยอยู่ที่เชิงเขาภูพาน (บุญยงค์ เกษเทศ, 2536)

สภาพปัจจุบันชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์กะเลิง อาศัยอยู่ในพื้นที่ราบทางตอนเหนือบนเทือกเขาภูพาน ประกอบด้วย 3 กลุ่มหมู่บ้าน คือกลุ่มบ้านกุดบาก หมู่ 1, 2, 3 กลุ่มบ้านกุดแฮดหมู่ 4, 7, 9 และกลุ่มบ้านบัวหมู่ 5, 6, 8, 10 อำเภอกุดบาก จังหวัดสกลนคร สภาพที่ตั้งทั่วไปแวดล้อมไปด้วยภูเขาต่างๆ เช่น ภูถ้ำพระ ภูฮ้อยม้า ภูกะเซอ ภูเจ้าหัว ภูหมากขาม ภูหัวโล้น ภูบังจ้อย ภูสาวไห้ ฯลฯ ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ได้เลือกพื้นที่ในการศึกษาแบบเจาะจง (Purposive Sampling) คือบ้านบัวหมู่ 8 ตำบลกุดบาก อำเภอกุดบาก จังหวัดสกลนคร ซึ่งเป็นหมู่บ้านที่แยกออกมาจากบ้านบัวหมู่ 5 ตำบลกุดบาก อำเภอกุดบาก จังหวัดสกลนคร เป็นบ้านที่ก่อตั้งมาเมื่อ พ.ศ.2540 ปัจจุบันมีผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้ปกครอง

4.2 สภาพที่ตั้งและประชากร/คุณลักษณะประชากร

บ้านบัว ตั้งอยู่หมู่ที่ 8 ตำบลกุดบาก อำเภอกุดบาก จังหวัดสกลนคร อยู่ห่างจากตัวอำเภอ กุดบาก 12 กิโลเมตร และอยู่ห่างจากตัวจังหวัด 78 กิโลเมตร มีอาณาเขตติดต่อกับหมู่บ้านอื่น ดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อกับบ้านจิวหมู่ 2 อำเภอกุดบาก จังหวัดสกลนคร
ทิศใต้	ติดต่อกับบ้านบัวหมู่ 5 อำเภอกุดบาก จังหวัดสกลนคร
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับบ้านบัวหมู่ 6 อำเภอกุดบาก จังหวัดสกลนคร
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับบ้านกุดแฮดหมู่ 9 อำเภอกุดบาก จังหวัดสกลนคร

สภาพทั่วไปของบ้านบัวหมู่ 8 เป็นพื้นที่มีความอุดมสมบูรณ์เป็นส่วนใหญ่ ใช้แหล่งน้ำธรรมชาติร่วมกับหมู่บ้านอื่นซึ่งเป็นแหล่งน้ำขนาดใหญ่ 1 แห่ง มีน้ำเพียงพอตลอดปี มีพื้นที่ในการตั้งบ้านเรือน 320 ไร่ การตั้งบ้านเรือนอยู่รวมกันเป็นกลุ่มและส่วนหนึ่งตั้งขนานไปตามถนนที่

ตัดผ่านหมู่บ้าน มีถนนคอนกรีตผ่านกลางหมู่บ้าน และแยกเป็นซอยแบ่งหมู่บ้านเป็นกลุ่มต่างๆ รอบๆ หมู่บ้านเป็นทุ่งนา ไร่มันสำปะหลัง สวนผักสวนผลไม้ต่างๆ

สภาพสุขภาพीलสิ่งแวดล้อมในครัวเรือนและชุมชน ในเรื่องการกำจัดขยะ มีการจัดเตรียมถังขยะไว้เป็นจุดบริเวณหน้าบ้านสำหรับทิ้งขยะ ไม่มีการแยกขยะจะทิ้งรวมกันหมดและมีการจัดเก็บโดยรถขยะ 2-3 ครั้ง/สัปดาห์ ซึ่งการดูแลจัดเก็บขยะนี้รับผิดชอบดูแลโดยองค์การบริหารส่วนตำบล และในเรื่องการกำจัดน้ำเสียจากครัวเรือน ไม่มีระบบการดูแลน้ำเสียในหมู่บ้าน แต่ละครัวเรือนดูแลกำจัดน้ำเสียด้วยตนเอง สำหรับแหล่งน้ำที่ใช้ในครัวเรือน ใช้ทั้งน้ำฝนและน้ำบาดาลในการอุปโภคและบริโภค

บ้านบัวหมู่ 8 มีจำนวน 177 หลังคาเรือน ประชากรทั้งหมด 807 คน เป็นผู้ชาย 417 คน ผู้หญิง 390 คน ในหมู่บ้านนี้ไม่มีวัดแต่ใช้วัดร่วมกับบ้านบัวหมู่ 5 มีโรงเรียน 1 แห่ง ซึ่งเปิดสอนระดับประถมศึกษาตั้งแต่ชั้น ป.1-ป.6 และเปิดสอนระดับมัธยมศึกษาตั้งแต่ชั้น ม.1-ม.3 มีร้านขายของชำ 6 แห่ง ผงลอย 2 แห่ง โรงสีข้าว 1 แห่งโดยคิดค่าบริการการกระสอบละ 2 บาท และหาละ 1 บาท

สำหรับคุณลักษณะประชากร ผู้วิจัยไ้ร่นำเสนอคุณลักษณะประชากรในกรณีศึกษาเพื่อเชื่อมโยงหรือมีความเข้าใจในวิถีชีวิตของหญิงตั้งครรภ์ได้ดียิ่งขึ้น ในการศึกษาครั้งนี้มีผู้ให้ข้อมูลหลัก จำนวน 23 คน คุณลักษณะประชากรซึ่งจำแนกตามกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก ดังนี้

1) กลุ่มหญิงตั้งครรภ์ จำนวน 4 คน อายุเฉลี่ย 29.25 ปี ประกอบด้วย

หญิงตั้งครรภ์ไตรมาส 1 1 คน อายุ 27 ปี ครรภ์แรก อายุครรภ์ 2 เดือน ภาวะสุขภาพแข็งแรงดีไม่มีโรคประจำตัวใดๆ การศึกษาจบระดับประถมศึกษา สำหรับหญิงตั้งครรภ์รายนี้อาศัยอยู่กับครอบครัวสามี สมาชิกครอบครัวประกอบด้วยหญิงตั้งครรภ์ สามี และมารดาของสามี ประกอบอาชีพเกษตรกรรม นับถือศาสนาพุทธ หญิงตั้งครรภ์รายนี้มีความปิติยินดีเป็นอย่างยิ่งในการตั้งครรภ์และให้ความสนใจในการดูแลครรภ์เป็นพิเศษ เนื่องจากรอคอยการตั้งครรภ์มากกว่า 10 ปีแล้ว ไม่เคยคุมกำเนิดและคิดว่าตนเองเป็นหมันไม่สามารถมีบุตรได้ ผู้ที่ให้การดูแลหญิงตั้งครรภ์ที่สำคัญคือ สามี ย่า ป้า และเพื่อนบ้านคอยให้คำแนะนำในการดูแลครรภ์

หญิงตั้งครรภ์ไตรมาส 2 1 คน อายุ 22 ปี ครรภ์แรก อายุครรภ์ 6 เดือน ประวัติการตั้งครรภ์ปกติ ภาวะสุขภาพแข็งแรง การศึกษาจบชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 หลังจากเรียนจบได้ไปทำงานอาชีพรับจ้าง (แม่บ้าน) ที่กรุงเทพฯ ภายหลังการตั้งครรภ์จึงได้กลับมาบ้านอาศัยอยู่กับครอบครัวบิดา/มารดาของหญิงตั้งครรภ์ ส่วนสามีหญิงตั้งครรภ์ทำงานเป็นกรรมกรก่อสร้างอยู่ที่กรุงเทพฯ ได้กลับมาเยี่ยมหญิงตั้งครรภ์บ้างเป็นบางครั้ง และจะกลับมาดูแลอย่างใกล้ชิดในช่วง

ครรภ์แก่ใกล้คลอดและหลังคลอดบุตร ดังนั้นผู้ดูแลหรือให้คำแนะนำในการปฏิบัติต่างๆ แก่หญิงตั้งครรภ์ในช่วงที่ศึกษาวิจัยจึงเป็นบิดา/มารดา และญาติผู้ใหญ่ที่ใกล้ชิด

และหญิงตั้งครรภ์ไตรมาส 2 คน อายุ 31 ปี และ 36 ปี ครรภ์หลัง (ครรภ์ที่ 2) อายุครรภ์ 8 เดือนและ 9 เดือน สุขภาพร่างกายแข็งแรง ประวัติการตั้งครรภ์ปกติ อาชีพเกษตรกรกรรม หญิงตั้งครรภ์ทั้งสองรายแยกครอบครัวเดี่ยว การศึกษาจบระดับชั้นประถมศึกษา นับถือศาสนาพุทธ ผู้ที่ให้การดูแลหญิงตั้งครรภ์ทั้งสองรายส่วนใหญ่เป็นสามี เนื่องจากเคยผ่านการตั้งครรภ์และการคลอดบุตร จึงใช้ประสบการณ์เดิมที่เคยปฏิบัติในครรภ์แรก ซึ่งเคยได้รับคำแนะนำจากบิดา/มารดาของหญิงตั้งครรภ์ ญาติผู้ใหญ่ หรือผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชน

2) กลุ่มผู้ดูแล จำนวน 10 คน อายุเฉลี่ย 46.33 ปี อาชีพเกษตรกรกรรม จบการศึกษาระดับชั้นประถมศึกษา นับถือศาสนาพุทธ ในกลุ่มนี้ประกอบด้วย สามีหญิงตั้งครรภ์ 3 คน บิดาหญิงตั้งครรภ์ 2 คน มารดาหญิงตั้งครรภ์ 3 คน และญาติผู้ใหญ่ที่ใกล้ชิด 2 คน ภาวะสุขภาพแข็งแรงดี

3) กลุ่มผู้เฒ่าผู้แก่ จำนวน 3 คน อายุเฉลี่ย 70.33 ปี อาชีพเกษตรกรกรรม นับถือศาสนาพุทธ ในกลุ่มนี้ประกอบด้วย ย่าของหญิงตั้งครรภ์ 1 คน ซึ่งในช่วงที่ศึกษาวิจัยได้เกิดอุบัติเหตุโดยการหกล้มตกคันทนา ทำให้การเคลื่อนไหวและการสื่อสารผิดปกติ คือการพูดและการเดินค่อนข้างช้า แต่สามารถถามตอบรู้เรื่อง ช่วยเหลือตัวเองได้พอสมควร และอดีตเป็นหมอดำแยที่มีมนุษยสัมพันธ์ดีเป็นที่รู้จักของคนทั่วไป และผู้สูงอายุในชุมชน 2 คน มีภาวะสุขภาพแข็งแรงดี

4) กลุ่มหญิงมีบุตรคนสุดท้ายอายุไม่เกิน 1 ปี จำนวน 5 คน อายุเฉลี่ย 23.75 ปี อาชีพเกษตรกรกรรม จำนวน 3 คน และอาชีพเกษตรกรกรรมพร้อมทั้งมีอาชีพเสริมคือกรรมกรก่อสร้าง จำนวน 2 คน ซึ่งในช่วงตั้งครรภ์ได้ไปทำงานเป็นคนงานก่อสร้างที่กรุงเทพฯ และปทุมธานี เมื่อครรภ์แก่ใกล้คลอดจึงกลับมาคลอดที่บ้านเกิด ลักษณะของครอบครัวในกลุ่มนี้เป็นครอบครัวขยาย โดยอาศัยอยู่ร่วมกับครอบครัวของบิดา/มารดาของหญิงตั้งครรภ์ สมาชิกในครอบครัวประกอบอาชีพเกษตรกรกรรม จบการศึกษาระดับชั้นประถมศึกษา นับถือศาสนาพุทธ ภาวะสุขภาพแข็งแรงดี

สำหรับประวัติการคลอด กรณีศึกษา 1 หลังคลอดบุตร 30 วัน ครรภ์แรกและครรภ์แฝดคลอดโดยการผ่าตัด น้ำหนักแรกคลอดของทารกเพศชาย 2,200 กรัม และเพศหญิง 2,000 กรัม หลังคลอดบุตรสุขภาพแข็งแรงดีทั้งมารดาและทารก, กรณีศึกษา 2 หลังคลอดบุตร 28 วัน ครรภ์ที่สอง คลอดปกติ น้ำหนักทารกแรกคลอด 2,800 กรัม สุขภาพแข็งแรงทั้งมารดาและทารก, กรณีศึกษา 3 หลังคลอดบุตร 2 เดือน ครรภ์แรก คลอดปกติ น้ำหนักทารกแรกคลอด 3,000 กรัม สุขภาพแข็งแรงทั้งมารดาและทารก และกรณีศึกษา 4-5 ครรภ์ที่สอง หลังคลอดบุตร 6 เดือน

น้ำหนักทารกแรกคลอด 2,900 กรัม และ 3,000 กรัม ตามลำดับ มารดาและทารกมีภาวะสุขภาพแข็งแรงดี

และ 5) กลุ่มหมอพั้นบ้าน (หมอสูตร) จำนวน 1 คน อายุ 72 ปี จบการศึกษาระดับชั้นประถมศึกษา อาชีพเกษตรกรกรรม นับถือศาสนาพุทธ สุขภาพแข็งแรงดีไม่มีโรคประจำตัวใดๆ

4.3 การคมนาคม

การคมนาคมติดต่อกันระหว่างหมู่บ้านในชุมชนบ้านบัวหมู่ 8 ใช้ทั้งการเดินเท้าและยานพาหนะส่วนตัวเป็นส่วนใหญ่ เช่น จักรยานหรือจักรยานยนต์ สำหรับการติดต่อกับตัวอำเภอ กุดบากนิยมใช้รถจักรยานยนต์เนื่องจากรถโดยสารมีจำนวนน้อย ซึ่งส่วนใหญ่ชุมชนจะใช้บริการรถโดยสารในการเข้าตัวจังหวัด ซึ่งวิ่งเข้าออกระหว่างหมู่บ้านสู่ตัวจังหวัดวันละ 1-2 เที่ยว คือออกจากหมู่บ้านเที่ยวแรกเวลา 07.00 น. และเที่ยวสุดท้ายเวลา 14.00 น. โดยคิดอัตราค่ารถโดยสารจากหมู่บ้านเข้าตัวอำเภอเที่ยวละ 10 บาทต่อคน และเข้าตัวจังหวัดเที่ยวละ 30 บาทต่อคน สภาพถนนที่ใช้ในการคมนาคมเข้าออกหมู่บ้าน ส่วนใหญ่เป็นถนนคอนกรีตสามารถใช้ได้ทุกฤดู แม้ว่าถนนที่เชื่อมระหว่างหมู่บ้านบางแห่งเป็นดินลูกรังอัดแน่นแต่ไม่เป็นอุปสรรคในการเดินทาง

4.4 การสื่อสารในหมู่บ้าน

บ้านบัวหมู่ 8 เป็นหมู่บ้านที่มีไฟฟ้าใช้ การได้รับข่าวสารจากภายนอกได้รับจากวิทยุโทรทัศน์และทางไปรษณีย์ สำหรับการได้รับข่าวสารทางด้านสุขภาพอนามัยได้รับจากเจ้าหน้าที่สาธารณสุขโดยจะแจ้งข่าวต่างๆ ผ่าน อสม. และมีการประชุมชาวบ้านเป็นประจำทุกเดือนเพื่อแจ้งข่าวสารหรือการร่วมปรึกษากันเมื่อมีปัญหาสุขภาพหรือปัญหาอื่นๆ โดยผู้นำองค์กรชุมชน สถานที่ร่วมประชุมส่วนใหญ่เป็นบ้านผู้ใหญ่วัย มีหอกระจายข่าวโดยผู้ใหญ่วัยเป็นผู้แจ้งข่าว มีที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้านอยู่ที่ศาลาหมู่บ้าน

บ้านบัวหมู่ 8 ใช้ภาษากะเลิงในการสื่อสาร ภาษากะเลิงเป็นภาษาหนึ่งในตระกูลภาษาไทหรือภาษาไต (Tai Family) ในประเทศไทยมีใช้พูดในเขตอำเภอ กุดบาก จังหวัดสกลนคร และอำเภอนาหว้า จังหวัดนครพนม (เรื่องเดช ปิ่นเชื่อนชัย, 2525 อ้างถึงใน สุรัตน์ วรารัตน์, 2531) เนื่องจากชุมชนชาวกะเลิงอพยพมาจากประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ดังนั้นภาษาพูดจึงคล้ายๆ กับภาษาอีสานที่ใช้สื่อสารกันโดยทั่วไป แต่สำเนียงภาษาต่างกันก็จะพูดสั้นและเร็วโดยเฉพาะในกลุ่มผู้เฒ่าผู้แก่ เช่น ในภาษาอีสานใช้สระโอ แต่กะเลิงจะใช้สระเอย ยกตัวอย่าง คำว่า หัวใจ กะเลิงใช้ “หัวเจย” ไปไส (ไปไหน) กะเลิงใช้ “ไปเสย” ฯลฯ นอกจากนี้

ยังมีการใช้คำเฉพาะ เช่น “ชนะอบ” หมายถึง การนั่งพับเพียบพร้อมกับการพนมมือ ใช้ในกรณีการนั่ง ในการประกอบพิธีกรรมต่างๆ ฯลฯ

4.5 ลักษณะด้านเศรษฐกิจ

การประกอบอาชีพโดยทั่วๆ ไปของชุมชนบ้านบัวหมู่ 8 ส่วนใหญ่เป็นการเกษตรที่ต้องพึ่งพาธรรมชาติ เช่น ทำนา ทำไร่มันสำปะหลัง ทำสวนปลูกผักและผลไม้ เช่น แตงไทย แตงโม แตงกวา ข้าวโพด บวบ ฟักทอง ตำลึง ฯลฯ และยังมีการหาอาหารจากป่า เช่น ไข่ป่า นกป่า เห็ดหน่อไม้ ผักหวาน ฯลฯ หรืออาหารจำพวกแมลงต่างๆ เช่น แมงกิ้งก่า แมงดา แมงกูดี้ แมงแคง แมงขุ่น ฯลฯ ถ้าหาได้ปริมาณมากส่วนใหญ่นำไปขายที่ตลาด ซึ่งเป็นรายได้เสริมในแต่ละครัวเรือน นอกจากนี้ยังนิยมเข้าป่าเพื่อหาสมุนไพรเพื่อใช้ในการรักษาพื้นบ้านต่างๆ เช่น สมุนไพรรักษาอาการปวดเมื่อย สมุนไพรรักษาโรค รวมถึงสมุนไพรที่ใช้ยู่ไฟสำหรับหญิงหลังคลอด ฯลฯ ซึ่งถ้าหาได้จำนวนมากจะนำมาวางจำหน่ายที่ศูนย์อินแปง นอกจากนี้ชุมชนกะเลิงยังนิยมทอผ้าและมีการแปรรูปสินค้าเป็นผลิตภัณฑ์อย่างอื่น เช่น กระเป๋า เสื้อผ้า ฯลฯ โดยสามารถวางจำหน่ายได้ที่ศูนย์อินแปงเช่นกัน โดยเฉลี่ยรายได้ในแต่ละครัวเรือน 13,000 บาท/ปี

4.6 ภาวะด้านสาธารณสุข

สถานบริการสาธารณสุขที่ให้การดูแลรักษาชุมชนบ้านบัวหมู่ 8 อยู่ในความรับผิดชอบของสถานีอนามัยบ้านกุดแฮด สำหรับในรายที่ไม่สามารถรักษาได้จะส่งไปรักษาต่อที่โรงพยาบาลกุดบาก ซึ่งมีระยะทางจากชุมชนถึงโรงพยาบาลกุดบาก 12 กิโลเมตร และระยะทางไปสถานีอนามัยบ้านกุดแฮด 6 กิโลเมตร สถานีอนามัยบ้านกุดแฮดตั้งอยู่ที่บ้านกุดแฮดหมู่ 7 ก่อสร้างเมื่อ พ.ศ.2492 โดยมีชื่อว่า “สุขศาลาชั้น 2” โดยงบประมาณของกระทรวงสาธารณสุขสร้างในพื้นที่สาธารณประโยชน์บนเนื้อที่ประมาณ 10 ไร่ รับผิดชอบจำนวน 7 หมู่บ้าน 1,142 หลังคาเรือน และประชากร 5,699 คน ด้านอัตรากำลังเจ้าหน้าที่ประกอบด้วย นักวิชาการสาธารณสุข 1 คน เจ้าพนักงานสาธารณสุข 2 คน พนักงานผู้ช่วยเจ้าหน้าที่สถานีอนามัย 1 คน คนงาน 1 คน รวมทั้งหมดจำนวน 5 คน

หมู่บ้านนี้มีจำนวน อสม. 8 คน มีการประสานงานดีและแจ้งข่าวสารสุขภาพแก่ชุมชนในหมู่บ้าน

ชาวกะเลิงบ้านบัวมีวัฒนธรรมชุมชนในการรักษาพยาบาล ที่เป็นลักษณะเฉพาะและมีความชัดเจน ทั้งในสมัยก่อนและปัจจุบันใช้วิธีการรักษาเหมือนกันเพียงแต่ความนิยมการรักษาโดยแพทย์แผนปัจจุบันเพิ่มมากขึ้นและการรักษาโดยหมอพื้นบ้านน้อยลง แต่ส่วนใหญ่ใช้การรักษาควบคู่กัน

ไป กล่าวคือ เมื่อเกิดการเจ็บป่วยเล็กๆ น้อยๆ ประชาชนในหมู่บ้านส่วนใหญ่จะไปใช้บริการที่สถานอนามัยบ้านกุศเสด และมีการซื้อยารับประทานเอง ซึ่งในหมู่บ้านนี้ไม่มีร้านขายยาแต่สามารถหาซื้อยาได้จากร้านขายของชำประจำหมู่บ้าน เช่น ยาแก้ปวดศีรษะ ยาลดไข้ ฯลฯ และมีการรักษาโดยหมอพื้นบ้าน เช่น หมอเป่า เมื่อมีปัญหาเกี่ยวกับระบบกระดูก หมอสมุนไพร เมื่อมีปัญหาโรคต่างๆ หมอผี ใช้รักษาในกรณีที่ผู้ป่วยมีอาการผิดปกติที่คิดว่าอาจเกิดจากผีทำหรือสิ่งชั่วร้ายที่มองไม่เห็น หมอเขาเพื่อให้เกิดการพิจารณาถึงสาเหตุของการเจ็บป่วยในครั้งนี้ว่า ต้องรักษาโดยหมอพื้นบ้านหรือแพทย์แผนปัจจุบัน แต่ถ้ามีปัญหาการเจ็บป่วยมากๆ จะไปใช้บริการที่โรงพยาบาลกุศบาก หรือการรักษาร่วมกับหมอพื้นบ้าน

ความเจ็บป่วยในรอบปีที่ผ่านมา ส่วนใหญ่ชุมชนบ้านบัวหมู่ 8 นิยมไปรับบริการที่สถานอนามัยบ้านกุศเสด โรคที่พบมากที่สุดคือ โรคระบบทางเดินหายใจ คิดเป็นอัตราป่วย 19,074 ต่อแสนประชากร ในรอบปีที่ผ่านมาไม่มีโรคระบาดของคนหรือสัตว์

ด้านโรงเรียน เจ้าหน้าที่สาธารณสุขไปตรวจสอบสุขภาพและให้สุขศึกษา โดยเน้นในเรื่องการส่งเสริมสุขภาพแก่เด็กนักเรียนและร่วมกันดำเนินงานเพื่อพัฒนาให้เป็น “โรงเรียนส่งเสริมสุขภาพ”

สำหรับการส่งเสริมสุขภาพในหญิงตั้งครรภ์ หญิงตั้งครรภ์ในชุมชนได้รับการดูแลจากเจ้าหน้าที่สาธารณสุข ตามโครงการ “โรงเรียนพ่อแม่” ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อให้หญิงตั้งครรภ์และญาติผู้เกี่ยวข้อง มีความรู้ความสามารถในการดูแลครรภ์ และเป็นการเตรียมพร้อมสำหรับการดูแลทารกภายหลังการคลอดบุตร แนวทางการดำเนินงานโดยเมื่อหญิงตั้งครรภ์มารับบริการฝากครรภ์ จะมีการให้ความรู้แก่หญิงตั้งครรภ์และญาติผู้เกี่ยวข้อง เช่น การดูแลครรภ์ การเตรียมพร้อมสำหรับการคลอดบุตร บทบาทการเป็นบิดามารดา การดูแลทารก การปฏิบัติตัวหลังคลอด ฯลฯ

4.7 ความสัมพันธ์ระหว่างบ้าน โรงเรียนและชุมชน

ชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์กะเลิง มีระบบเครือญาติที่มีความสัมพันธ์กันและมีความผูกพันกัน อย่างแน่นแฟ้นให้ความเคารพนับถือผู้อาวุโส มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกันระหว่างญาติพี่น้อง จะเห็นได้จากการแลกเปลี่ยนผลผลิตกันโดยมิได้แสวงหากำไร แต่มุ่งหวังเพื่อการเกื้อกูลกันเป็นสำคัญ ในช่วงที่ศึกษาได้สังเกตพบว่า มีการปลูกพืชผักสวนครัวในแต่ละหลังคาเรือนแต่ผลผลิตจะสุกไม่พร้อมกัน เช่น แตงโม แตงไทย ฯลฯ จึงได้มีการแบ่งปันกันรับประทานระหว่างญาติพี่น้องหรือเพื่อนบ้านและแขกที่มาเยือน

มีการประชุมร่วมกันระหว่างครูกับผู้ปกครองเพื่อปรึกษาหารือในการแก้ไขปัญหาต่างๆ มีการร่วมออกกำลังกายโดยใช้โรงเรียนเป็นสถานที่ในการออกกำลังกาย มีการแข่งกีฬาร่วมกันที่โรงเรียนซึ่งเป็นงานกีฬาประจำปีและมีหน่วยงานต่างๆ เข้าร่วมแข่งขันด้วย

นอกจากนี้ยังมีการร่วมงานประเพณีต่างๆ เช่น ประเพณีการแห่ปราสาทผึ้งซึ่งจะต้องร่วมกันหล่อเทียนและแกะสลักผึ้งรวมถึงการตกแต่งรถเพื่อใช้ในขบวนแห่ มีการร่วมประกอบพิธีกรรมในเรื่องความเชื่อ เช่น พิธีเลี้ยงผีปู่ตา ในวันขึ้น 3 ค่ำ เดือน 3 และมีพิธีไหว้ผีภูถ้ำพระซึ่งเป็นพิธีขอฝน ประกอบพิธีบริเวณหน้าผาที่ภูถ้ำพระเป็นประจำทุกปีในวันขึ้น 11 ค่ำ เดือน 6

4.8 การแต่งงาน

ในช่วงเวลาที่ผ่านมามีชุมชนบ้านบัวส่วนใหญ่ได้รับการปลูกฝังจากผู้เฒ่าผู้แก่ ในเรื่องการแต่งงานกับคนภายในหมู่บ้าน เนื่องจากคนในหมู่บ้านเดียวกันรู้จักกันดีว่าใครมีอุปนิสัยหรือมีความขยันหมั่นเพียรในการประกอบอาชีพ อีกทั้งสามารถว่ากล่าวตักเตือนกันได้ง่าย มีความเป็นอยู่และลักษณะนิสัยที่เหมือนกันคือรักความสงบ แต่ปัจจุบันความเจริญของสังคมเมืองเข้ามาสู่หมู่บ้านมากขึ้น ทำให้ชุมชนชาวกะเลิงถูกผลกระทบจากสื่อต่างๆ เช่น วิทยุ โทรทัศน์ และการไปทำงานที่กรุงเทพฯ ฯ หรือต่างถิ่น ทำให้ชาวกะเลิงกลุ่มหนุ่มสาวซึ่งเป็นกลุ่มที่รับวัฒนธรรมอย่างรวดเร็ว มีผลทำให้ทัศนคติในการเลือกคู่ครองเปลี่ยนแปลงไปบ้าง เช่น การเลือกคู่ครองจากหมู่บ้านอื่น

พิธีการแต่งงานของชาวกะเลิงจะแตกต่างจากชาวอีสานทั่วไป คือของที่ใช้ในการสู่ขอนั้นไม่ว่ารำรวยหรือยากจนในกรณีที่ฝ่ายชายมาอยู่กับฝ่ายหญิงจะใช้หมู 1 ตัว ไก่ 6 ตัวและเหล้า ซึ่งนิยมใช้เหล้าสาโทหรือเหล้าที่เกิดจากการหมักข้าว โดยให้เหตุผลว่าเป็นเหล้าที่สามารถผลิตได้เองในหมู่บ้านและไม่ต้องสิ้นเปลืองเงินในการจัดซื้อ และถ้าฝ่ายหญิงไปอยู่กับฝ่ายชายจะต้องเพิ่มหมูเป็น 2 ตัว แต่ส่วนใหญ่กะเลิงฝ่ายชายจะไปอยู่กับฝ่ายหญิง หรืออาจพิจารณาตามความจำเป็นของทั้งสองฝ่าย เช่น ในกรณีที่ฝ่ายชายเป็นบุตรคนเดียวในครอบครัวฝ่ายหญิงต้องไปอยู่กับฝ่ายชายเพื่อให้การดูแลบิดามารดาของฝ่ายชาย สำหรับในกรณีที่มีการตั้งครุภักก่อนที่จะแต่งงานจะมี “พิธีไหว้ผีเรือนหรือผีบรรพบุรุษ” เนื่องจากการ “ผัดผี” และมีการจัดเตรียมของเช่น ไหว้ผีบรรพบุรุษเช่นเดียวกับการแต่งงานทั่วไป มีการเชิญดวงวิญญาณมาเพื่อขอขมา เพื่อให้ครอบครัวมีความสุขความเจริญก้าวหน้าต่อไป

4.9 ระบบความเชื่อ

ชาวกะเลิง มีระบบความเชื่อในพุทธศาสนาควบคู่กับระบบนับถือผี ความเชื่อทั้ง 2 ระบบนี้ทำให้เกิดพิธีกรรม ซึ่งเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวสังคมจนเป็นเอกลักษณ์ของชาวกะเลิง สำหรับระบบความเชื่อการนับถือผีนั้น มีพ่อจ๋า แม่ครูหรือแม่แก้ว เป็นสื่อกลางในพิธีกรรม ความเชื่อเรื่องผี มีความผูกพันกับวิถีชีวิตของชาวกะเลิง ดังนี้

ผีเรือน/ผีบรรพบุรุษ คือ วิญญาณพ่อ-แม่ หรือญาติผู้ใหญ่ ที่คอยอยู่คุ้มครองดูแลลูกหลานในเรือน ชาวกะเลิงยังเคร่งครัดในการนับถือผีเรือน โดยชาวกะเลิงจะตกแต่งหิ้งบูชาไว้ที่บริเวณที่โล่งด้านซ้ายของตัวเรือนและสักการบูชาผีบรรพบุรุษในทุกวันพระ

ผีตาแฮก คือ ผีเฝ้าไร่นาและช่วยอำนวยความสะดวกทำให้เกิดผลดี ก่อนลงนาต้องทำพิธีบอกกล่าวผีตาแฮกก่อนเอาข้าวขึ้นเล้า เป็นการตอบแทนบุญคุณผีตาแฮกที่ดูแลข้าวในช่วงทำนาเป็นการทำบุญประเพณีเดือน 1-3

ผีป่าผีภู คือ ผีที่ปกป้องรักษาป่าไม้ ภูเขา อันเป็นแหล่งที่ให้ทุกสิ่งทุกอย่าง นับแต่อาหาร ยารักษาโรค วัสดุใช้สอยในการดำรงชีพ โดยก่อนที่ชาวบ้านจะตัดไม้ในป่าไปทำบ้านเรือนหรือเครื่องใช้ในครัวเรือนจะต้องบอกกล่าวขอผีป่าก่อน หากนอนหลับฝันดีหรือมีปรากฏการณ์ที่ดีแสดงว่าเจ้าป่าเจ้าภูอนุญาตให้ตัดไม้ได้ ถ้าฝันร้ายชาวกะเลิงต้องเลิกตัดไม้ในป่าที่อยู่ห่างออกไปพร้อมบอกกล่าวผีก่อน ในช่วงเดือน 6 ชาวกะเลิงจะจัดพิธีกรรมประจำปีเลี้ยงผีภู/ผีภูถ้าพระที่บริเวณหน้าผาภูถ้าพระ เพื่อแสดงความเคารพบูชาต่อธรรมชาติ เพื่อให้แผ่นดินมีความอุดมสมบูรณ์และฝนตกตามฤดูกาล ทำให้ชุมชนอยู่เย็นเป็นสุข

ผีปู่ตา เป็นผีที่ใกล้ชิดที่สุดกับชาวบ้าน คือผีบรรพบุรุษของชาวบ้าน คอยดูแลหมู่บ้านให้เกิดความสงบสุข ความร่มเย็น มีความรักความสามัคคีกันในหมู่บ้าน คอยช่วยเหลือเมื่อชาวบ้านมีเรื่องทุกข์ร้อน ชาวบ้านจะเลือก “ป่าปู่ตา/คอนปู่ตา” ถือว่าเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ ชาวบ้านจะไม่เข้าไปบุกรุกหรือทำลายต้นไม้ในคอนปู่ตา ชาวบ้านทั้งหมู่บ้านจะมีพิธีกรรมเลี้ยงผีปู่ตาร่วมกันในวันขึ้น 3 ค่ำ เดือน 3 การที่ชาวบ้านทั้งหมู่บ้านนับถือปู่ตาเหมือนกัน แสดงว่ามีการนับญาติกันทั้งหมู่บ้าน ชาวบ้านสามารถติดต่อกับผีปู่ตาได้ โดย “พ่อจ้่า/พ่อปู่ตา” ซึ่งชาวบ้านเลือกขึ้นมาโดยการยอมรับของชาวบ้านเท่านั้น หรือเป็นญาติร่วมสายโลหิตกับพ่อจ้่าคนก่อน พ่อจ้่าคือปัญญาชนของหมู่บ้าน ผู้ทรงภูมิรู้ในเรื่องชีวิต สิ่งแวดล้อม และมีคุณธรรม เมื่อมีพิธีเลี้ยงปู่ตา พ่อจ้่า/พ่อปู่ตาจะเป็นคนทรงของผีปู่ตา ผีปู่ตาจะสนทนาเรื่องหมู่บ้าน เรื่องลูกหลาน และแนะวิธีการดำเนินชีวิตต่างๆ โดยเฉพาะวิธีการที่ชาวบ้านจะทำร่วมกันในหมู่บ้าน

นอกจากนี้ยังมีความเชื่อเรื่อง “ขวัญ” ว่าขวัญเป็นศูนย์รวมชีวิต มองไม่เห็น สัมผัสไม่ได้ ชาวบ้านสู่ขวัญเพื่อสร้างกำลังใจในการดำเนินชีวิต การสู่ขวัญผู้เฒ่าผู้แก่ การสู่ขวัญผู้ป่วย โดยลูกหลานและญาติมิตรร่วมหมู่บ้านผูกข้อมือผู้เฒ่าผู้แก่ หรือผู้ป่วยเป็นสัญลักษณ์ว่า ชุมชนระดมจิตใจมาช่วยผู้เฒ่าผู้แก่ ซึ่งมีประสบการณ์นำพาหมู่บ้านผ่านร้อนผ่านหนาวเพื่อตอบแทนบุญคุณ หรือการสู่ขวัญผู้ป่วย เพื่อให้เกิดความสดชื่นและมีกำลังใจในการเผชิญกับโรคภัยไข้เจ็บ การสู่ขวัญข้าว วัว ควาย เพื่อเป็นการแสดงความเคารพบนอบต่อข้าวที่เป็นอาหารหล่อเลี้ยงชีวิต และวัว ควาย ที่เป็นแรงงานสำคัญในการผลิต นี่เป็นความหมายของพิธีสู่ขวัญที่แสดงออกในบุญ

ประเพณี ที่เน้นความสำคัญของการอยู่ร่วมกันของชาวบ้านอย่างห่วงใยเอื้ออาทร และอยู่ร่วมกับธรรมชาติอย่างอ่อนน้อมถ่อมตนและเกื้อกูลกัน

สำหรับบุญชำระบ้าน เป็นงานบุญล้างบ้านเพื่อขับไล่ ขจัดปัดเป่าสิ่งชั่วร้ายต่างๆ ออกจากหมู่บ้าน เพราะช่วงเดือน 3-6 เป็นช่วงที่หมู่บ้านมีความสัมพันธ์กับหมู่บ้านอื่น มีทั้งคนดี คนไม่ดี รวมทั้งผีป่า ผีภู ที่มากับชาวบ้านเหล่านั้น อาจจะลงมาตกค้างในหมู่บ้าน ก่อความเดือดร้อนแก่ชาวบ้านได้ เช่น เกิดโรคระบาด เกิดคนเจ็บไข้ได้ป่วย พิธีกรรมที่ปฏิบัติ คือ ชาวบ้านทุกหลังคาเรือนจะทำกระทงหน้าวัว ใส่ข้าวดำข้าวแดง เมี่ยงหมาก นำไปรวมกันที่บริเวณ “ใจบ้าน” พระสงฆ์เป็นผู้นำพิธีกรรมสวดมนต์คาถาไล่ผี และสิ่งชั่วร้าย อัปมงคลออกจากหมู่บ้าน

4.10 ประเพณีการเกิด

การคลอดลูกถือเป็นเรื่องสำคัญมากของผู้หญิง โดยเฉพาะคนในสมัยโบราณที่วิทยาการทางการแพทย์ยังไม่เจริญ การคลอดลูกแต่ละครั้งจึงถือเป็นเรื่องที่ต้องเสี่ยงเป็นเสี่ยงตายมากเลยทีเดียว การเชื่อถือจารีตประเพณีในเรื่องเกี่ยวกับการตั้งครรภ์ การคลอดลูกของผู้หญิงในสมัยก่อนจึงเป็นเรื่องเพื่อป้องกันอันตรายอันจะเกิดขึ้นได้ในช่วงเวลาดังกล่าว ทำให้เด็กคลอดง่าย มีชีวิตรอดปลอดภัย และมีสุขภาพอนามัยที่สมบูรณ์ นอกจากนี้พิธีการที่ปฏิบัติต่างๆ ส่วนใหญ่ก็เพื่อป้องกันผีที่จะมารบกวนหรือทำร้ายมารดาและทารก ในสมัยก่อนนั้นถ้าเกิดเหตุการณ์ใดๆ ขึ้นกับการตั้งครรภ์และการคลอดลูก ที่หาสาเหตุไม่ได้ก็จะโทษว่าเป็นการกระทำของผีไว้ก่อน ในอดีตที่ผ่านมานิยมคลอดที่บ้าน โดย “หมอดำแย” จะเป็นผู้ดูแลการคลอด รวมถึงการปฏิบัติตัวของหญิงตั้งครรภ์ก็เช่นกันจะอยู่ภายใต้คำแนะนำของหมอดำแย หรือผู้มีประสบการณ์ในการคลอด

ในชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์กะเลิงเมื่อครบกำหนดคลอด หรือเมื่อหญิงตั้งครรภ์มีอาการเจ็บท้องสามีหรือผู้เฒ่าผู้แก่จะไปเชิญหมอดำแยให้มาทำคลอด ในการเชิญจะต้องนำดอกไม้และเทียน 1 คู่ จัดวางใส่จานให้เรียบร้อย ถือปฏิบัติเพื่อเป็นการให้เกียรติหมอดำแยหรือการบูชาหมอดำแย ซึ่งเป็นบุคคลที่ชุมชนให้ความนับถือ เป็นผู้มีความรู้มีความชำนาญในการทำคลอด และเป็นบุคคลที่มีคุณค่าต่อชุมชน

ในการทำคลอดหมอดำแยจะใช้ผ้ายาวๆ ผูกไว้บริเวณข้อเท้าให้หย่อนลงมาเพื่อให้หญิงตั้งครรภ์ใช้ดึงขณะเบ่งคลอด และหญิงตั้งครรภ์จะอยู่ในท่ากึ่งนั่งกึ่งนอน โดยการนั่งบนตั่ง (เก้าอี้เล็กๆ ทำจากไม้ สูงประมาณ 1 คืบ ไม่มีพนักพิง) หมอดำแยจะตรวจครรภ์โดยการใช้นิ้วคลำบริเวณหน้าท้องเพื่อพิจารณาว่าเด็กว่าผิดปกติหรือไม่ หรือประเมินว่าสามารถคลอดได้หรือไม่ แต่จะไม่ตรวจภายในช่องคลอดดังเช่นปัจจุบัน ในกรณีที่เด็กอยู่ในท่าผิดปกติ หมอดำแยจะใช้คาถาเสกเป่าเพื่อให้ทารกหมุนตัวและคลอดได้ สำหรับบางกรณีที่ทารกอยู่ในท่าผิดปกติโดยมีสาเหตุ

เกิดจากการชดใช้เวรกรรมที่หญิงตั้งครรภ์กระทำผิดต่อสามี หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า “บาปผัว” ซึ่งหมอด้ายจะมีวิธีผ่อนหนักให้เป็นเบา หรือเป็นการชดใช้บาป/การสำนึกบาป โดยการให้หญิงตั้งครรภ์ดื่มน้ำล้างมือ/ล้างเท้าของสามี หรือบางรายถ้าเคราะห์หนักจำเป็นต้องดื่มน้ำปัสสาวะของสามีด้วย

ในขณะที่แบ่งคลอดเมื่อสังเกตเห็นว่า ศีรษะทารกเคลื่อนตัวลงต่ำ หมอด้ายจะใช้ผ้ารัดเอวบริเวณขอมดลูกให้แน่นหรืออาจใช้ผ้าถุงผูกตลอดก็ได้รัดให้แน่น และการช่วยกดหน้าท้องในจังหวะที่เหมาะสม ช่วยให้การคลอดบุตรเป็นไปโดยง่าย

เมื่อทารกหลุดจากช่องคลอดถึงพื้น ซึ่งเรียกว่า “ตกฟาก” แล้ว หมอด้ายจะอุ้มเด็กให้คว่ำหน้าแล้วเอามือล้วงปากเด็กคว่ำเอาเมือกหรือเลือดในปากทารกออกมา เพื่อให้ทารกหายใจได้สะดวก หลังจากนั้นทำการตัดสายสะดือโดยใช้ถ่านรองไว้ได้สายแห่ (สายรก) และใช้ไม้ไผ่ (ไม้ซังไฟ) ตัดสายสะดือและใช้เชือกหรือด้ายดิบสีดำนั่นผูกมัดสายสะดือทารกไว้ โดยเชื่อว่าสีดำนี้นี้ “สีแข็ง” คือสามารถคุ้มครองอันตรายทารกได้

เมื่อตัดสายสะดือทารกเสร็จแล้ว จึงอาบน้ำทารกด้วยน้ำอุ่นซึ่งญาติจะช่วยจัดเตรียมไว้ ตั้งแต่หญิงตั้งครรภ์มีอาการเจ็บครรภ์คลอด ผู้ที่อาบน้ำให้ทารกอาจจะเป็นญาติหรือหมอด้ายก็ได้ โดยผู้นั้นจะต้องเหยียดขาทั้งสองข้างออกไปให้ตรง อุ้มเด็กวางลงไว้ระหว่างแข้ง โดยหันหัวเด็กไปทางปลายเท้า ขณะอาบจะคัดแขนขาของทารกด้วย เพื่อให้เด็กมีแขนขาอ่อนและตรง ผู้อาบน้ำเด็กจะปฏิบัติเช่นนี้จนกระทั่งพ้นวัยทารก

ภายหลังการอาบน้ำเสร็จจะเช็ดตัวให้แห้งและห่อตัวทารกด้วยผ้าขาวที่ทอเอง บางรายจะตัดผ้าถุงของมารดาเป็นผ้าอ้อม และวางทารกไว้ที่กระดัง (ภาชนะที่ทำจากไม้ไผ่มีลักษณะกลมๆ) หมอด้ายจะทำพิธีเสกเป่า ซึ่งไม่มีเครื่องสักการะใดๆ เพื่อให้ทารกมีสุขภาพแข็งแรงและปลอดภัยจาก “แม่เก่าแม่หลัง” (เป็นภูตผีหรือวิญญาณที่ตามมา ซึ่งเป็นผู้ที่เคยอุปการะทารกในชาติปางก่อน มีความผูกพันกัน และจะมารับเอาดวงวิญญาณทารกไปอยู่ด้วย) เมื่อเสร็จสิ้นการประกอบพิธีนี้หมอด้ายจะใช้มือตบที่กระดัง 3 ครั้ง เป็นอันเสร็จสิ้นพิธีกรรม ในช่วงนี้บรรดาญาติผู้ใหญ่จะมารับขวัญ โดยการผูกด้ายศักดิ์สิทธิ์ที่ข้อมือทั้งแม่และเด็ก

การฝังสายแห่ (การฝังรก) เมื่อตัดสายสะดือแล้วให้เอารกและสายสะดือที่ตัดออกมาไปฝังที่ใต้บันไดบ้านของหญิงตั้งครรภ์ ขุดลึกประมาณ 1 ศอก ซึ่งเชื่อว่ามีผลต่อทารกเมื่อโตขึ้น ไม่ว่าจะไปอยู่ไหนหรือไปทำงานที่ไหนจะต้องกลับมาบ้าน หรือกลับมาดูแลครอบครัว

การดูแลสะดือทารก เมื่อมีปัญหาสะดือเกิดการอักเสบ หรือบวมแดง นิยมการรักษาโดยการเผา “เสื่อเตย” (เสื่อที่สานจากใบเตยหนาม) ซึ่งเป็นสมุนไพรตัวหนึ่งในการรักษาการอักเสบ

หรือบางรายใช้ “จี้มอด” (เป็นฝุ่นเล็กๆ จากถ่านไฟ เกิดจากการเจาะของแมลงชนิดหนึ่ง) โรยใส่ สะดือทารกทำให้อาการอักเสบหายเป็นปกติได้

การปฏิบัติต่อมารดาหลังคลอดบุตร

การอยู่กรรม (อยู่ไฟ, อยู่คำ) สามิหรือญาติผู้คลอดจะจัดเตรียมเรื่องการอยู่ไฟ เช่น สถานที่ สมุนไพร ซึ่งนิยมใช้แก่นแดงทั้งต้มดื่มและต้มอาบ แต่ถ้าในรายที่คลอดตอนกลางคืนไม่สะดวกที่จะเข้าป่าหาสมุนไพรในช่วงนั้น จะใช้รากมะเขือขื่น หรือแก่นขาม มาต้มดื่มก่อน พอรุ่งเช้าจึงเข้าป่าเพื่อหาแก่นแดง สำหรับจำนวนวันที่จะอยู่ไฟนั้น ขึ้นอยู่กับสภาพร่างกายของหญิงหลังคลอดแต่ละคน ซึ่งหมอดำแยจะเป็นผู้พิจารณา ส่วนใหญ่จะอยู่กรรมประมาณ 1 เดือน แต่บางรายจะอยู่แค่ 10-15 วัน แล้วแต่กรณี สิ่งที่สำคัญในการอยู่กรรมคือญาติจะต้องคอยจุดไฟไม่ให้ดับทั้งกลางวันและกลางคืน ซึ่งเชื่อว่าถ้าไฟดับจะมีผีร้ายหรือวิญญาณต่างๆ มาทำอันตรายหญิงหลังคลอด และทารก ทำให้ได้รับอันตรายถึงแก่ชีวิตได้ และมีการสาน “ตาเหล่ว” (เครื่องสานที่ทำจากไม้ไผ่ มีลักษณะกลมเล็กๆ) ผูกติดไว้ใกล้ทางขึ้นบันไดบ้าน เพื่อป้องกันผีร้ายมาทำอันตรายต่อหญิงหลังคลอดหรือทารก และยังคงใช้ตาเหล่วนี้ สืบทอดมาจนถึงปัจจุบันเพื่อป้องกันอันตรายจากผีร้ายต่างๆ

นอกจากนี้ หมอดำแย ยังต้องประกอบพิธีกรรม “บะพาย” (พาย คือ สิ่งชั่วร้าย หรือผีร้ายต่างๆ) หรือ “พิธีบะพายสายเลือด” ซึ่งเชื่อว่าภายหลังคลอดมีโอกาสเกิดภาวะ “พายกุม” (สิ่งชั่วร้ายเข้าครอบงำ หรือสิงห์ในร่างผู้นั้น ทำให้เกิดอันตรายได้) ภาวะนี้จะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อไฟดับ ไฟในที่นี้หมายถึงไฟที่หญิงตั้งครรภ์ใช้อยู่กรรม หรืออาจกล่าวได้ว่า “ผีแม่กรรม” ตามมาเพื่อทำร้ายหญิงหลังคลอดหรือทารก นอกจากนี้การประกอบพิธีกรรมนี้ยังมีประโยชน์ในการละลายเลือดในช่องคลอด เชื่อว่าทำให้เลือดไม่เป็นก้อน ส่งผลให้น้ำคาวปลาไหลสะดวก เลือดลมดี หรือระบบการไหลเวียนเลือดในร่างกายดี หญิงหลังคลอดจะสดชื่น และมีสุขภาพร่างกายแข็งแรงดี

และยังมีการประกอบพิธี “ความเสียเพชรไฟ” โดยหมอดำแย เชื่อว่าเป็นคาถาเพื่อป้องกันการพุพองจากความร้อนในการอยู่กรรม

การดูแลแผลของหญิงหลังคลอด จะมีการใช้ “ใบเป่า” (ใบไม้ชนิดหนึ่ง มีขนาดใหญ่) โดยการนำใบเป่ามาล้างน้ำให้สะอาด และพรมน้ำพอชุ่มเล็กน้อยจากนั้นโรยเกลือพอสสมควร โดยให้หญิงตั้งครรภ์ใช้นั่งทั้งกลางวันและกลางคืนในช่วงของการอยู่กรรม ซึ่งเชื่อว่าเป็นการสุมานแผลในช่องคลอด และจะเปลี่ยนใบไม้วันละ 2-3 ครั้ง จนกว่าแผลจะหายหรือน้ำคาวปลาหมด

การดูแลสุขภาพแม่ออกกรรม เมื่อมารดาออกไฟแล้วก็มีการดูแลสุขภาพแม่ออกกรรม เพราะในขณะที่อยู่ไฟนั้น มารดาได้รับความทุกข์ทรมาน เช่น ต้องดื่มน้ำร้อน นอนย่างไฟ และห้ามกินอาหาร

บางประเภท เมื่อออกกรรมญาติพี่น้องมาสู่ขวัญให้ เพื่อแสดงความยินดีที่พ้นจากความทุกข์ยากและแสดงความยินดีต่อลูกที่เกิดขึ้นใหม่

ภายหลังการออกกรรม (ออกไฟ) หญิงตั้งครรภ์ต้องจัดเตรียมน้ำหอมมาเพื่อขอขมาหรือเพื่อขอบุญหมอด้าย เชื่อว่าส่งผลให้ชีวิตครอบครัวอยู่ดีมีสุข และมีการให้สิ่งของต่างๆ เพื่อตอบแทนบุญคุณแก่หมอด้าย โดยทั่วไปนิยมให้ “ชิ้นผืนแพรวรา” (ผ้าสวยๆ ที่ทอใช้เอง) บางรายอาจให้เป็นเงินก็ได้ สำหรับจำนวนเงินไม่ได้กำหนดตายตัว ขึ้นอยู่กับฐานะของครอบครัวหญิงตั้งครรภ์ที่สามารถจ่ายได้ โดยหมอด้ายไม่ได้เรียกร้องใดๆ

จากเรื่องราวดังกล่าวของชุมชนกะเลิงข้างต้น สามารถสรุปได้ว่า บุคคลที่มีบทบาทสำคัญในการดูแลหญิงตั้งครรภ์ในช่วงคลอดจนกระทั่งออกกรรม คือหมอด้าย นอกจากนี้จากคำเล่าขานเรื่องราวในอดีต พบว่าหมอด้ายยังมีบทบาทในการให้คำปรึกษาแก่หญิงตั้งครรภ์ หรือการดูแลทารกแรกเกิด เพื่อให้มีสุขภาพแข็งแรงหรือเติบโตอย่างมีคุณค่า แม้ว่าในปัจจุบันหมอด้ายได้สูญหายไปเหลือเพียงตำนานที่เล่าขานสืบต่อกันมา แต่คุณค่าของหมอด้ายไม่เคยลบเลือนไปจากความทรงจำของชุมชนกะเลิง

การตั้งชื่อลูก เมื่อลูกเกิดมาใหม่ๆ พ่อแม่มักนิยมเรียกชื่อลูกตามลักษณะที่ประทับใจเมื่อเห็นลูก หรือเด็กชายตั้งชื่อให้เข้มแข็ง เด็กหญิงเน้นความอ่อนโยนหรือสวยงาม และมักตั้งเป็นคำเดียวโดดๆ นอกจากนี้ยังมีผู้รู้หรืออาศัยตำราโหราศาสตร์เกี่ยวกับการตั้งชื่อเด็กให้เป็นสิริมงคล โดยการหลีกเลี่ยงตัวอักษรที่เป็นกาลกิณี เพราะจะทำให้เป็นอุปสรรคขัดขวางไม่ว่าจะทำกิจกรรมอันใดก็จะไม่เจริญก้าวหน้า โดยเชื่อว่าเป็นเช่นนั้น และบุคคลหนึ่งที่มีบทบาทในการตั้งชื่อคือ พระภิกษุ ความศรัทธาความเลื่อมใสต่อพระภิกษุเชื่อว่าชื่อนั้นเป็นสิริมงคล เนื่องจากเป็นชื่อที่ผู้ทรงศีลตั้งให้

จะเห็นได้ว่า กว่าชีวิตของลูกคนหนึ่งจะรอดมาเป็นตัวคน เจริญเติบโตถึงขั้นสามารถทำคุณประโยชน์ให้แก่สังคมและประเทศชาติได้ ผู้เป็นแม่นั้นต้องประสบกับความยากลำบากไม่น้อยเลย โดยเฉพาะเมื่อยามคลอดลูก แต่แม่ทุกคนก็พอใจและภูมิใจในสภาพของตนเช่นนั้นตลอดมา วิถีชีวิตเช่นนี้เป็นประสบการณ์ของผู้เป็นแม่ การบันทึกเรื่องราวเหล่านี้ไว้เป็นการสะท้อนสภาพสังคมสมัยหนึ่งในชุมชน “กะเลิง” ให้ปรากฏอันจะเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาวิถีชีวิตไทยต่อไป

4.11 กลุ่มองค์กรต่างๆ ในหมู่บ้าน

หมู่บ้านนี้มีการจัดตั้งกลุ่มองค์กรต่างๆ ในหมู่บ้าน นอกจากจะกลมกลืนในวิถีวัฒนธรรมเดิมของชาวกะเลิงแล้ว กิจกรรมโครงการพัฒนาต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นภาครัฐหรือเอกชนมักจะใช้เรื่อง “กลุ่ม” เป็นกลไกการดำเนินงาน ผลการศึกษาของกลุ่มต่างๆ บ้านบัวหมู่ 8 พบว่า

กลุ่มที่เกิดจากชาวบ้านรวมตัวกันเอง โดยไม่มีบุคคลภายนอกเข้ามาเกี่ยวข้อง คือ 1) กลุ่มหมอเยา เป็นกลุ่มที่เกิดจากพื้นฐานความศรัทธาเชื่อเรื่องผีน้ำ-ผีฟ้า ต่อมาพบเหตุการณ์ดูแลสุขภาพของคนในชุมชน ซึ่งเป็นเครือญาติสมมุติที่มีการไปมาหาสู่ดูแลทุกข์สุขต่างๆ และประกอบพิธีกรรมร่วมกัน 2) กลุ่มฉาบป่นกิจ ทุกครัวเรือนเป็นสมาชิกกลุ่ม การระดมหุ้นเก็บค่าสมัครสมาชิกครอบครัวละ 2 บาท และระดมหุ้นครอบครัวละ 20 บาท ถ้ามีผู้เสียชีวิต กรรมการหมู่บ้านจะเก็บจากสมาชิกอีกครอบครัวละ 10 บาทต่อผู้เสียชีวิต 1 คน แล้วมอบเงินที่เก็บได้นำไปให้ครอบครัวผู้เสียชีวิต 3) กลุ่มคนตรีบ้านกะเลิง บ้านบัวมีสมาชิก 12 คน กิจกรรมคือ การแสดงดนตรีพื้นบ้านกะเลิงในงานบุญประเพณีของหมู่บ้าน (บุญแจกข้าว) ในเดือน 4 และงานกาชาดในตัวเมืองสกลนคร

กลุ่มที่เกิดขึ้นจากการส่งเสริมสนับสนุนโดยหน่วยงานภาครัฐ คือ 1) กลุ่มอาสาสมัครป้องกันยาเสพติด มีสมาชิก 104 คน กิจกรรมกลุ่มคือการรณรงค์ต่อต้านยาเสพติด 2) กลุ่มการออกกำลังกาย มีสมาชิก 372 คน กิจกรรมของกลุ่มคือการร่วมกันออกกำลังกายโดยการเดินแอโรบิกทุกวันจันทร์ วันพุธ และวันศุกร์ สถานที่คือโรงเรียนประจำหมู่บ้าน 3) กลุ่มแม่บ้านบ้านบัว หมู่ 8 ก่อตั้งปี พ.ศ.2541 มีจำนวนสมาชิก 25 คน กิจกรรมกลุ่ม ทอผ้าใช้ในครัวเรือน และย้อมสีจากเปลือกไม้ ออมทรัพย์เดือนละ 10 บาท ส่งเสริมการปลูกพืช เลี้ยงสัตว์ไว้บริโภคในครอบครัว มีกองทุนกู้ยืมปุ๋ย 25,000 บาท

และกลุ่มที่ได้รับการสนับสนุนโดยองค์กรภายนอก คือ กลุ่มอินแปง หรือชาวบ้านเรียกว่า “ศูนย์อินแปง” ก่อตั้งเมื่อ พ.ศ.2531 ซึ่งพัฒนามาจากกองทุนพันธุ์ไม้ แนวทางการดำเนินงานของอินแปง ให้ความสำคัญกับการพัฒนาแนวคิดและปรัชญาเพื่อการพึ่งตนเอง ดังนั้นจึงพบว่ามีกลุ่มเล็กกลุ่มน้อยหลายกลุ่มเกิดขึ้น โดยการเชื่อมโยงถึง “การพึ่งตนเอง” ซึ่งเป็นแนวคิดหลักของกลุ่มอินแปง กลุ่มต่างๆ ต่อไปนี้อยู่ในเครือข่ายย่อยของกลุ่มอินแปง ซึ่งผู้วิจัยใคร่นำเสนอเฉพาะบางกลุ่มที่มีความเกี่ยวข้องกับครอบครัวกรณีศึกษา ซึ่งมีทั้งบทบาทการเป็นสมาชิกกลุ่ม และบทบาทการเป็นคณะกรรมการดำเนินงาน คือ 1) กลุ่มเกษตรนิเวศบ้านบัว มีสมาชิก 40 คน เน้นการทำเกษตรผสมผสานในพื้นที่ส่วนตัวของสมาชิก เน้นการทำเกษตรกรรมธรรมชาติไม่ใช้สารเคมีและอนุรักษ์ฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ 2) กลุ่มสัจจะออมทรัพย์เพื่อการเกษตร ก่อตั้งปี พ.ศ.2538 มีจำนวนสมาชิก 399 คน มีการระดมทุนลงหุ้นๆ ละ 10 บาท สมาชิกถือหุ้นได้ไม่เกิน 10 หุ้น มีการออมทุกเดือนๆ ละ อย่างน้อย 10 บาท ปลอຍให้กู้ยืมดอกเบี้ยร้อยละ 1 ต่อเดือน ปัจจุบันมีกองทุนหมุนเวียน 200,000 บาท มีการจัดสวัสดิการให้กับสมาชิกในยามเจ็บป่วยหรือหญิงหลังคลอดรายละ 500 บาทต่อปีต่อครั้ง ในกรณีที่เข้ารับการรักษาในโรงพยาบาลหากสมาชิกเสียชีวิต

จ่ายรายละ 1,000 บาท 3) กลุ่มแปรรูปน้ำผลไม้พื้นบ้าน กิจกรรมกลุ่มคือ การรับผลผลิตจากสวน เกษตรนิเวศของสมาชิกมาแปรรูปเป็นเครื่องดื่มจากผลไม้พื้นบ้าน

การดำรงอยู่และความเคลื่อนไหวของกลุ่มต่างๆ ในชุมชน มีความสัมพันธ์กับเหตุปัจจัยของการก่อเกิดกลุ่ม กลุ่มที่เกิดโดยชุมชน ก่อรูปขึ้นมาโดยชุมชน อย่างผสมผสานเป็นหนึ่งเดียวกับวิถีชีวิตหรือเป็นวัฒนธรรมชุมชน หรือกลุ่มที่เกิดจากชุมชนก่อรูปขึ้นมาเพื่อสนองปัญหาพื้นฐานของชุมชนเอง ส่วนใหญ่ยังคงดำรงบทบาทหน้าที่นั้นๆ อยู่ ลักษณะโครงสร้างของกลุ่มเป็นไปตามธรรมชาติ เป็นระบบเครือข่าย มีความสัมพันธ์ที่เท่าเทียมกัน แม้ว่าสภาพชีวิตในชุมชนแห่งนี้ได้รับผลกระทบจากปัจจัยภายนอกเนื่องจากการเปลี่ยนแปลงต่างๆ แต่ชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์กะเลิงยังคงมีการดำรงชีวิตที่เรียบง่ายเรื่อยมา การหาอาหารจากธรรมชาติ ความสัมพันธ์ระบบเครือข่ายยังคงมีอยู่ มีเอกลักษณ์ในเรื่องวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชน “กะเลิง” อย่างชัดเจน มีการอบรมสั่งสอนในเรื่องแบบแผนการดำเนินชีวิต จากผู้ที่มีประสบการณ์ในชุมชน ผู้เฒ่าผู้แก่ หรือบิดามารดา เป็นผู้ถ่ายทอดสู่บุตรหลาน ด้วยความรักใคร่ เกื้อกูลกัน ทำให้ชุมชนนี้อยู่ร่วมกันด้วยความปกติสุข